

Божина М. Ивановић
Наполеон Вољански

АНТРОПОЛОШКЕ ОДЛИКЕ ПЕТРА II ПЕТРОВИЋА ЊЕГОША

Увод

У свијету се одавно, а у Југославији одскора, антрополошки испитују историјске и општепознате личности: цареви и краљеви, државници и војсковође, знаменити научни, културни и умјетнички ствараоци. Антрополошки су испитивани духовни и црквени великодостојници у многим земљама свијета па и у нашој земљи.

У Југославији су остеолошка и антропоскопска испитивања историјских личности започели инострани истраживачи. Бечки стручњаци су остеолошки испитивали скелет Вука Стефановића Караџића, приликом преношења Вукових посмртних остатака из Беча (1897) за Београд, о чему је опширно писао Голуб Добрашчиновић у раду: „Пренос Вукових посмртних остатака“. (Народна библиотека Србије, Годишњак, 6, Београд, 1979). Србољуб Живановић је обрадио остатке средњовјековних скелета из клиторске гробнице краља Уроша I Немањића („Остаци средњовјековних скелета из клиторске гробнице краља Уроша I Немањића у Сопоћанима“. Саопштења, XVI, Београд, 1984). Живко Микић је обрадио и објавио више антрополошких радова на основу испитивања остеолошких остатака скелета у манастиру Сопоћани („Антрополошке карактеристике скелета из припрате цркве у манастиру Сопоћани“. Саопштења, XVIII, 1986), у Полушком манастиру („Тело сина деспота Јована Драгушина у Полушком манастиру“. Зограф, 18, Београд, 1987), у манастиру Новој Павлици („Земни остаци историјских личности у Новој Павлици“, Зограф, 19, Београд, 1988. године), а заједно са Тодоровићем Д. остатке у манастиру Студеница („Антрополошки садржаји Богородичине цркве у Студеници и реконструкција лика Ане-Анастасије“. Научни скупови САНУ, XLI, Одјел. историјских наука, 11, Београд, 1988). Живко Микић је идентификовао

краља Николу Петровића, краљицу Милену и њихове ћерке Ксенију и Вјеру, приликом преноса њихових посмртних остатака из Сан Рема на Цетињу и о томе објавио рад: „Неколико речи о идентификацији црногорског краља Николу Петровића-Његоша, краљице Милене и принцеза Ксеније и Вјере“. (Етноантрополошки проблеми, 5, Београд, 1989).

На основу сачуваних скелетних остатака историјских и истакнутих личности одавно се у свијету врше индивидуалне антрополошке реконструкције ликова знаменитих личности. Тако је реконструисан изглед: Канта, Баха, Дантеа, Хајнеа, Филипа Македонског и др.

Остеолошка и антропоскопска испитивања Петра II Петровића-Његоша извршена су на Ловћену, у крипти маузолеја приликом смјештаја Његошевих моштију у новосаграђени маузолеј. Испитивање је омогућио Републички завод за заштиту споменика културе — Цетиње, на чему им остајемо захвални.

Антропометријска испитивања моштију Петра II Петровића-Његоша рађена су са великим пијететом и са свим етичким, моралним и обичајним уважавањем тог етичког чина, јер у Црној Гори и њеном народу гробови и споменици били су и остали светиња — за поштовање и понос.

У овом раду изнесе се први пут, основни подаци о антрополошким особинама Петра II Петровића Његоша, пошто се припрема опширна студија о његовим антрополошким и антропоскопским карактеристикама. Иницијатива за објављивање овог рада у Гласнику Црногорске академије наука и умјетности припада академику Јевту Миловићу, познатом његошологу, који нас је подстицао у раду и пуно помагао са преводима и литературом о Његошу и његовим физичким карактеристикама, па му и овим путем изражавамо дубоку захвалност.

Скелетни опис

Тјелесни остаци Петра II Петровића Његоша, иако су више пута преношени из гроба у гроб, из Цетињског манастира на Ловћен и обратно (1854, 1916, 1925. и 1974) доста су добро очувани, а нарочито кранијум, што је од посебног значаја за антрополошке анализе и студије. Општи изглед скелета је изразито робустан са наглашеним мушким карактеристикама.

Кранијум

Лобања владике Петра II је сасвим очувана и без било каквих оштећења и патолошких промјена, осим фрактуре на чеоној кости, тј. лијевом надочном луку. На усправном дијелу чеоне кости (*squamus frontalis*), на спољној страни, на обје стране,

истакнуте су чеоне заобљене кврге (*tuber frontale*). Глабела, дио чеоне љуске који лежи изнад коријена носа, је истакнута. Са страна глабеле протежу се лучно надвјећни луци (*arcus superciliaris*).

Глабела, а особито лијеви вјећни лук код Његоша, заслужују посебну пажњу и нешто шире објашњење, јер је на лијевом надвјећном луку (*arcus superciliaris*) на лобањи констатована добро уочљива фрактура и његова деформација (сл. 1). Фрактура лијевог надвјећног лука Радивоја (Рада) Петровића односно Петра II, настала је, по свој прилици, у доба његовог дјетинства, прије пубертетног периода и у сваком случају прије периода фактичког престанка раста и развоја. Повреда је била, по свему судећи, жестока и она је оставила трајни биљег. Рана је видљива и на Његошевим фотографијама, а нарочито на оној литографији Анастаса Јовановића, израђеној у Бечу 1851, за коју Љуба Ненадовић, који се тада затекао у Бечу, каже: „Та је слика најбоља Владичина слика. Такав је исти изгледао посљедње године свога живота“.¹

Чеона кост (*os frontale*) има посебан значај у антропологији, особито рељеф доњег краја љуске са елементима — глабелом, надвјећним луцима и надочним троугаоницима (*trigonium supraoccipitalis externa*) са наглашеним врхом или инионом. Потиљаражени код појединих особа и популација, који се са узрастом појачавају. Израженост рељефа чеоне кости одражава се на поједине антрополошке параметре, на основу којих се израчунавају важни индекси лобање, међу којима и кефалични индекс, који је од посебног значаја у краниологији.

Потиљачна кост (*os occipitale*) владике Петра II је са јако израженим спољним рељефом и испупченим линијама на којима су се припајали мишићи затиљног предјела. На средини спољашње стране је благо испупчење у облику кврге (*protuberantia occipitalis externa*) са наглашеним врхом или инионом. Потиљачну кост, која гради задњи доњи зид лобањске дупље, дијели велики отвор (*foramen magnum*), преко којег лобањска дупља комуницира са кичменим каналом. Отвор има дужину 37, ширину 32 mm, а индекс 86,49%. Тјемења кост (*os parietale*) прави округли свод и добро је видљив спој са љускама потиљачне кости.

Дијаметри лобање владике Петра II углавном су изнад групних средњих вриједности за мушкарце у европској популацији и виши су од просјечних вриједности других испитаних великодостојника из дома Петровић-Његош. Основни параметри лобање Петра II износе: највећа дужина и дужина глабела — инион износи 190, а висина лобање 144 mm. И остали дијаметри његове лобање су, такође, са високим вриједностима. Ширина лобање је

¹ Ненадовић Љ.: О Црногорцима, писма са Цетиња 1878. године, Обод, Цетиње, 1975, с. 149.

168, мастоидна ширина 116 и дужина основне лобање 107 mm,¹ Најмања ширина чела је 119 mm. (Таб. I).

Однос висине лобање са дужином и ширином одређује се висинско-дужинским и висинско-попечним индексом. Посебан значај има индекс лобање који представља процентни однос ширинског и дужинског дијаметра и код владике Рада износи 88,42. Према томе, лобања Петра II је брахирана, као и свих других испитаних династа Петровића.

Висина лобање одређена је и путем израчунавања висинско-дужинског индекса, који износи 75,79 и висинско-ширинског индекса, а он је 85,71. По првом индексу лобања владике Рада припада категорији хипсиких или високих лобања, а по другом, односно висинско-ширинском индексу — групи метрикарних или умјерених лобања. (Таб. II)

Облитерација или зарастање шавова на лобањи Петра II одговара његовом старосном добу и све врсте шавова су добро видљиве: зупчасти, љускасти и праволинијски. Љускасти шав је остао отворен. (Сл. 1)

Запремина лобање владике Рада показује натпросјечне вриједности. Одређивање запремине његове лобање рађено је индиректним методама на основу формула, по најпознатијим ауторима, у којима су укључени размјери мождане лобање и то: дужински (D), ширински (S) и висински (V) дијаметри.²

Средња запремина широких лобања варира од 1350—1400 cm³, иако се у литератури дају и друге цифре, што зависи од начина одређивања запремине. Групне варијације су између 1200—1600, а индивидуалне су нешто веће и крећу се од 1000—2000 cm³.³

Дијаметри лобање и лица Петра II Петровића-Његоша

№ по Мартину		Дијаметри:	Таб. 1. у mm
1	g-or	највећа дужина лобање)	190
2	g-i	(дужина глабела-инион)	190
8	eu-eu	(ширина лобање)	168
13	ms-ms	(ширина лобање — мастоидна)	116
17	ba-b	(висина лобање)	144
5	ba-n	(дужина основе лобање)	107
9	ft-ft	(висина лица)	119

² Данас су у употреби и директне методе, помоћу разних материјала које се сипају у лобању. Све се више користе и цефалорендгенметрија. Постоје и формуле за одређивање запремине лобање и на основу размјера лица и других дјелова скелета, које дају приближно овакве резултате.

³ Хрисафонова Е. Н.: Варијације структуре основних одделова скелета, Морфологија човека, Москва, 1983, с. 137.

7	ba-o (дужина великог отвора)	37
16	š.f.m. (ширина великог отвора)	32
45	zy-zy (највећа ширина лица)	153
46	žm-žm (ширина лица — средња)	106
47	n-gn (пуна висина лица)	137
48	n-pr (горња висина лица)	78
50	mf-mf (максило-фронтална ширина)	26
51	mf-ek (ширина очне дупље)	
	десна	46
	лијева	48
52	sbk-spa (висина очне дупље)	
	десна	36
	лијева	34
69	id-gn (висина симфизе)	39
66	go-go (ширина доње вилице)	118
65	cdl-cdl (ширина виличних прана)	146
70	висина виличне гране	77
62	ol-sta (дужина непца)	51
63	enm-enm (ширина непца)	46

Примјеном формуле Манувриера, израчунато је да је Његош имао запремину лобање од 2016 cm³, што је изнад групних и индивидуалних података, који се наводе у литератури. По Пирсону и његовој формули запремина Његошеве лобање износи 1747 cm³, и то је изнад просјека за групна варирања.

Доказана је одређена зависност између величине запремине лобање и количине масе мозга и та међузависност различита је код разних размјера лобањске дупље и у појединим старосним добима.

Индекси лобање Петра II Петровића-Његоша

Таб. II

№ по Мартину	Индекси:	у %
1	Индекс лобање (8:1)	88,42
2	Висинско-дужински (17:1)	75,79
3	Висинско-ширински (17:8)	85,71
	Индекс великог отвора (16:7)	86,49
39	Индекс горњег дијела лица (48:45)	50,98
40	Челно-јагодични индекс (66:45)	77,12
42	Орбитални индекс (52:51)	
	десни	78,26
	лијеви	70,83
	Индекс доње вилице (66:65)	80,82
	Попречни лобањско-лицни индекс (9:45)	77,78
	Непчани индекс (63:62)	90,20
	Индекс носа	40,98

Скелет лица

Изузетно добро очувана лобања Петра II и потпуна дентиција омогућили су да се прецизно утврде општи размјери лица и његова форма.

Основни дијаметри лица владике Петра II су: пуна висина 137, горња висина 78 и највећа ширина — јагодична 153 mm. Његош је, према томе, имао натпросјечно велику пуну висину и ширину лица, док је горња висина његовог лица близу максималних просјечних вриједности за Европљане. И други су дијаметри лица, средња ширина и максимално-фронтална ширина, са високим вриједностима. (Таб. I).

Форма лица је проучавана на основу индекса горњег дијела лица и челно-јагодичног индекса, који износе 50,98, односно 77,12 (Таб. I и II).

Према овим индексима Његош је имао лице средњег (мезен) типа и високи челно-јагодични индекс, који премашује просјечне вриједности савременог човјека (64—77).

Очне дупље владике Рада заслужују посебну пажњу, јер су оне асиметричне због фрактуре и повреде лијевог надвјећног лука и ране која је за живота била примјетна и упадљива. (Сл. 1)

Димензије орбиталних дупљи су различите. Десна очна дупља висока је 36, а широка 46 mm. Лијева очна дупља је нижа (34 mm) али и ширија (48 mm). Десни орбитални индекс је примјетно већи (78,26) од лијевог (70,83). Разлике у димензијама орбита и њихових индекса резултат су фрактуре, јаког удара и повреде која је, неспорно, била у дјетињству, односно у периоду прије пубертетног развоја и фактичког прекида раста, који у савременој црногорској популацији настаје у седамнаестој години.⁴

О очилу и биљегу који је Његош имао над лијевом обрвом писали су и нагађали многи аутори, па о томе и данас постоје бројне анегдоте, и нагађања, која нијесу вриједна озбиљног разматрања и коментарисања.⁵

Највјероватнија је Медаковићева тврдња. Као Његошев савременик и сарадник, он пише да је очил настао од ране

⁴ Ивановић В. Онтогенетски развој и антрополошке карактеристике

⁵ Павићевић М.: Црногорци у причама и анегдотама, Загреб, 1979,

коју је млади Раде задобио у петој години живота од удара мазге.⁶ У сваком случају, неспорно је да је рана настала у дјетињству и то од јаког ударца или пада са коња каквих је мишљења и раније било.

Горња вилица, непце и *processus alveolaris* добро су сачувани и без било какве атрофије. Непце има дужину 51 и ширину 46 mm. Симфиза код владике Рада износи 39 mm.

Доња вилица или мандибула има јако тијело (*corpus mandibule*) и развијене виличне гране (*ramus mandibule*), које чине јако изражени вилични угао (*angulus mandibule*), што се добро види на профилима Његошеве лобање (сл. 1 и 2). На гранама вилице (десној и лијевој) потпуно су очувани оба наставка, од којих се задњи наставак (*processus condylaris*) зглобљава са базом лобање. На предњем дијелу тијела доње вилице је брадно испупчење (*protuberantia mentalis*) са узвишењем *gnationom*. Испод преткутњака, на тијелу доње вилице, види се отвор (*foramen mentale*) кроз који излази живац.

Индекс доње вилице је 80,82 и скоро је једнак са одговарајућим индексом књаза Данила, који је, такође, имао изразито развијену доњу вилицу са типичним мушким знацима.

Дентиција код Његоша је потпуна, с тим што су *post mortem* у горњој вилици (*maxilli*) испало неколико зуба. У десној половини горње вилице испали су, *post mortem*, први и други секутић и очњак (*dentes canini*).

Доња вилица (*mandibula*) је са свим здравим и добро очуваним зубима (сл. 1 и 2).

Крунице зуба (*corona dentis*) и њихова углачаност одговарају старости владике Рада у доба његове смрти. Зубне крунице на мастикаторној површини добро су изражене и мало или незнатно изглачане.

На лобањи Петра II Петровића Његоша запажени су епигенетички знаци: *ossa suturalia*, изнад десног мастоидног наставка (*processus mastoideus*); отвор (*foramen mastoideum*), на задњој ивици мастоида и присуство трећег молара у обје вилице.

Посткранијални скелет

Посткранијални скелет владике Рада доста је пропао, особито су оштећене дугачке кости екстремитета и њихови крајци

⁶ Медаковић М.: П. П. Његош, Нови Сад, 1882, с. 29.

(доњи и горњи), што је отежало узимање њихових тачних мјера, које су, као што се зна, важне за израчунавање висине тијела.

Скелет горњих екстремитета боље је очуван од костију доњих удова. Раменице (humerus), десна и лијева, имају очуване оба крајка, проксимални и дистални, и на њима су измјерене дужине, обими и дијаметри тијела (ширине). Лијева раменица је нешто дужа и шира од десне „док је обим десног хумеруса већи од лијевог. Кости подлакти, спољашња жбица и унутрашња улна, доста су оштећене, те је на њима узета само њихова дужина, али не и дијаметри и обими њиховог тијела.

Кости доњих екстремитета биле су у таквом стању да нијесу омогућавале узимање потребних остеометријских података. Лијева бутна кост (femur) боље је очувана од десне и на њој су узете најважније мјере. Голењаче (tibiae) и лишњаче (fibulae) нијесу омогућавале, због оштећености горњих или доњих крајака, тачне димензије.

Колико је болест, туберкулоза, од које је Његош дуже лијечен и од које је умро, утицала на оштећења крајака костију екстремитета и њихових епифиза, тешко је са сигурношћу говорити на основу макроскопског посматрања појединих костију, а микроскопске и детаљне анализе нијесу рађене. Иначе, познато је да од туберкулозе „најчешће страдају горњи и доњи крајак бутне кости и голењаче“.⁷

Висина тијела

Данас постоје разрађене методе, формуле и табеле за одређивање висине тијела по остеолошком материјалу, најчешће по димензијама дугачких костију. Препоручује се одређивање висине тијела по више костију, јер су такви резултати тачнији од оних који се добијају на основу мјерења појединих костију и њихових фрагмената. У примјени су различите формуле разних аутора. Најчешће се користи формула Пирсона, а у новије вријеме препоручује се формула Тротера и Глезера којој се даје преимућство јер даје диференциране формуле за европејце, негроиде и монголоиде. За израчунавање висине тијела Петра II ко-

⁷ Живановић, С.: Болести древних људи — основи палеонтопатологије, Српска књижевна задруга, Серија В, Београд, 1984, с. 293—294.

ришћене су обје методе.⁸ Наравно, још увијек нема ниједне формуле која даје апсолутно тачне податке за одређивање тјелесне висине. Зато се препоручује њихово комбиновање, што је у овом раду примијењено, колико је год то било могуће с обзиром на стање дугачких костију.

Примјеном појединих формула на дугачке кости Петра II добијају се веома различити подаци, који варирају и по неколико сантиметара.

По формули Пирсона владика Раде имао је висину тијела 180,09 cm. Примјеном формуле Тротера и Глезера, која се препоручује за бијело становништво, имао је висину од 191,49 cm.

Петар II Петровић Његош са вјероватном висином тијела 191,49 cm спадао је, а и данас спада, у категорију врло високих људи.

Ципеле и висока камилавка чиниле су да изгледа знатно височији. Овоме треба, свакако, додати општеважећу, у антропологији познату и доказану чињеницу да је човјечанство у вријеме владике Рада било у просјеку знатно ниже од савременог становништва, те се он веома издвајао својом висином. Процес акцелерације раста висине тијела захватио је све земље свијета тек почетком и средином нашег вијека, за што постоје неспорни докази за многе земље свијета,^{9 10} нашу земљу и Црну Гору.¹¹

О висини тијела, физичкој љепоти и изгледу владике Петра II писало је више његових савременика и саговорника, како из наше земље тако и свијета. Али се тек сада, по први пут, дају емпиријски израчунати подаци о остеолошким карактеристикама Петра II, чиме се, бар донекле удовољава давно постављеним захтјевима.¹²

Краниоскопски и остеометријски подаци добијени на скелету владике Рада, потврђују многе описе његове висине и ље-

⁸ Хрисафонова, Е. Н.: Исто, с. 134—135.

⁹ Бунак В. В.: Об увеличении роста и ускорении полового созревания молодежи в свете советских соматологических исследований; Вопросы антропологии, вып. 28, Москва, 1968, с. 36—59.

¹⁰ Tanner J. M.: Human biology, Oxford, 1964.

¹¹ Ивановић В.: Морфолошке особине југословенских народа, Етно-антрополошки проблеми, књ. 11, Београд, 1990, с. 43—50.

¹² Дурковић-Јакшић, Љ. као познати његошолог с правом истиче: „Овдје треба напоменути још и то да је 1925. године, приликом преноса Његошевих костију са Цетиња на Ловћен, пропуштена прилика да се измери дужина његових костију, што би омогућило да се најприближније одреди и његова висина“ (Дурковић-Јакшић Љ.: Његошев лик, Обод, Цетиње, 1963, с. 22).

поте, које су оставили савременици, а које нам је дао Јевто Миловић, као и оних који се налазе у књигама В. Латковића, Н. Банашевића¹³ и Љ. Дурковића-Јакшића.¹⁴

Петар II Петровић Његош заиста је био и према антропоскопским и према антропометријским подацима „образац мушке љепоте“, наслијеђене од својих родитеља и предака. Његови родитељи били су, такође, физички и духовно допадљиве личности. Његошев отац, Томо Марков, „бјеше висок, крупан, леп старац, који опомиње на јунаке Омерових времена. Није много говорио али свака му је реч била умесна, свака примедба паметна“. А мајка Ивана „једна здрава, добра, једноставна жена, која гледа на сина као сунце“.¹⁵ Од здравих родитеља, на жалост, није наслиједио, поред физичких особина, и дуговјечност. Родитељи су му стари умрли, отац чак у дубокој старости, у 104. години живота.

Радивоје (Раде) Петровић још као дјечак истицао се стасом и љепотом. Његов школски друг Петар Достинић описује га овако: „Раду је тада било тринаест година, а изгледао је да му бијаше осамнаест. Бијаше висок, пошироких плећа и гојан“.¹⁶ А Вук Врчевић каже: „Прерано се развио и душом и узрастом. У шеснаестој години изгледао је као који му драго савршени младич: висок, гојан и угледан... да га је бог управ за пјесништво створио, као што га је одликовао стасом и људском дивотом над милијуне људи који су се рађали и који ће се родити. Он је био височији читаву мушку пед од највисочијих Црногораца његова доба којег сам ја у нашем народу и по свијету гледао...“¹⁷ Вук Стефановић Караџић пише Лукијану Мушицком (1833), поред осталог: „Овдје је пре шест недеља био црногорски управитељ архимандрит и будући владика Петар Петровић, коме нема још пуни двадесет година, а већи је и љепши, него икакав гранатир у Бечу!“¹⁸ Љубомир П. Ненадовић прича о Његошу: „Кад је у Петрограду први пут изашао пред цара Николу, који беше необично висок, цар се зачуди његовом стасу, па ходећи му на сусрет повиче: „Ви сте већи од мене!“ — „Сам Господ Бог већи је од цара руског“ — одговори му Владика“.¹⁹ Приликом повратка са посвећења у Петрограду (1833) Његош се у Трсту срио са учитељем Димитријем Владисављевићем за кога каже да је: „Младић (који је сада у новембру свршио 20 пуних година свога живота) тијелом највиши у Трсту, а с камилавком и панакамилавком за чудо висок и сразмјерно висини љепота кроја здрав и мушко ли-

¹³ Латковић В. и Банашевић Н. Савременици о Његошу. Ново поколење, Београд, 1951, с. 1—208.

¹⁴ Дурковић-Јакшић Љ. Његошев лик, Обод, Цетиње, 1963.

¹⁵ Миловић Ј.: Његош у слици и ријечи, Титоград, 1974, с. 18.

¹⁶ Дурковић-Јакшић Љ.: Исто, с. 9.

¹⁷ Латковић В. и Банашевић Н.: Исто, с. 15—16.

¹⁸ Митовић Ј.: Материјал о Његошу, с. 2.

¹⁹ Миловић Ј.: Исто, с. 1.

јеп. Чисто није био по нарави одређен за чин Монашески, по закон земаљски тако је изискивао, да из племена Петровића од Његоша буде владика, тако да су њега још у бјелачи не само Скадарски Паша него и сами његови Црногорци *светим владиком* звали. . .²⁰

У вријеме Његошевог боравка у Бечу 1837. био је на ручку код Метерниха, државног канцелара, и његове жене Меланије, која уноси у свој дневник: „Затим сам имала као госта на ручку надбискупа и суверена Црне Горе који је као цин и који мало мисли на своју бискупију, али у толико више мисли на одсијецање турских глава. . .“²¹ Руски инжењер Е. Н. Ковалевски, који је у Црној Гори боравио 1838. и који се тада спријатељио са Његошем, за њега каже да је био: „нарочито високог раста, са црном, као смола, косом, која се спуштала низ плећа, са очима пуним сјаја, правилним цртама лица. Владика је пример мушке лепоте. . . у чијем лицу има нешто величанствено. Њега зна цела Европа! Уметник би изабрао господара Црне Горе за пример да представи Херкулеса, а филозоф за претходника у својем животу“.²² Саксонски краљ Фридрих Август II, приликом доласка у Црну Гору 1838. и сусрета са Његошем, пише да је „необично висок човек, тамне косе, с кратком брадом и с малим, лукавим, живим очима; права словенска физиономија“.²³

Из 1839. о владци Петру II остало је више занимљивих описа. Едвард Митфорд, члан Краљевског географског друштва у Лондону, за Владика пише: „Он је ванредно лијеп човек, врло васпитан и пријатног понашања, добро обавијештен о свему. . . и висок је седам стопа.“²⁴ Како је стопа природна мјера, узета по стопи човјека, а не прецизна величина и у разним земљама имала је промјенљиву дужину. У Енглеској стопа је била дуга 0,3, а палац 0,02 m. Према томе, по Митфорду, владика Раде је био висок 210 cm. Сер Хенри Лејард, археолог, за кога Љ. Дурковић-Јакшић каже да је „велики туркофил и изразити славенофоб“, у својој аутобиографији пише о Његошу: „Изгледао ми је највиши човек, кога сам икада видео, прави цин. Кажу да је био висок скоро седам и по стопа. Али он беше правилно развијен, леп и достојанствен. Разуме се да му је висок раст прилично врло добро. . . Његов гигантски стас одскакао је од свих, иако су Црногорци високи и лепо људи, он је све превазилазио и одвајао се за читаву главу“.²⁵ По Лејарду, владика Раде је заиста био циновог раста — скоро 225 cm. Хајнрих Штиглиц, њемачки pjesник, улазећи у дневну владичину собу каже да се подиже

²⁰ Миловић Ј.: Исто, с. 3.

²¹ Миловић Ј.: Исто, с. 4.

²² Дурковић-Јакшић Љ.: Исто, с. 11.

²³ Латковић В. и Ванашевић Н.: Исто, с. 49.

²⁴ Миловић Ј.: Исто, с. 4.

²⁵ Дурковић-Јакшић Љ.: Исто, с. 13.

„један висок човек од кога са тако складним растом вишега ни-сам видио...“²⁶

Било је, наравно, и оних писаца и посјетилаца који су непријатељски расположени према Црној Гори и који су желели да виде „једну егзотичну земљу и који на све што је у њој гледа с висине... без историјског континуитета“. Тако Густав Ритер фон Франк, заборављени аустријски писац, пише о Његошу: „Црте владициног лица не освајају нимало: широки облици, мале испитивачке очи, блиједа боја лица, ријетка црна брада, и нешто у изразу што прије одаје лукавост или злобу неголи одважност. Носио је цивилно одијело; његове панталоне а *la cosaque*, упркос своје ширине, нијесу могле да маскирају необично велику ногу, прслук је био закопчан до гуше, а капут, за који се штоф није штедио, висио је и био је удобан. На глави носио је Владика фес око кога је била обмотана као турбан једна свиlena марама. Држећи руке у џеповима, Монсиноре није у стању да стоји мирно ни један тренутак: његови покрети који, за вријеме нашег разговора од пола часа, скоро нимало нијесу стали, личили су скоро на покрете дивље звијери која, затворена у кавезу, без престанка премјерава узани простор који јој стоји на расположењу с десна на лијево и тако стално“.²⁷

Између четрдесетих и педесетих година прошлог вијека, тј. у задњој деценији Његошевог живота, написано је о њему и његовом стасу и љепоти више интересантних запажања.

Руски начник И. И. Срезњевски истиче да је Његош био „гигантског раста врло леп, млад“.²⁸ Вилхелм Ебел, доцент у Кенигсбергу, задивио се Његошевим стасом: „Ја сам био пренеражен његовим изгледом. Представите себи младог човјека од 27 година до седам стопа високог, а јаког састава... Његови пратиоци иако нијесу били малога раста били су много нижи од њега и његова фигура се истицала над свима. Он је изгледао књажевски и величанствено“.²⁹ По Ебелу Његош је био висок до 221 cm, мада је у Њемачкој стопа варирала по појединим областима, а у Бечу је била дуга 0,316 m. Енглески адмирал Кларес Пецет за Његоша билежи: „Имао је нешто мање од седам стопа висине са огромним плећима, мускулозним мишицама и ногама“.³⁰ И Пецет, дакле, износи да је Његош био висок нешто мање од 210 cm. Заједно са Пецетом, који је у Црну Гору дошао у мисију раздвајања црногорско-турског сукоба, био је и А. С. Фрезер, који записује да би Његошев „крупан стас надмашио и најкрупнијег гардисту у трима нашим четама; а када смо сјажали, сложили смо

²⁶ Латковић В. и Банашевић Н.: Исто, с. 72.

²⁷ Миловић Ј.: Исто, с. 7.

²⁸ Дурковић-Јакшић, Исто, с. 13.

²⁹ Дурковић-Јакшић, ЈБ.: Исто, с. 14.

³⁰ Дурковић-Јакшић, ЈБ.: Исто, с. 14.

се да је виши од седам стопа“.³¹ Фрезер сматра да је владика Рада био висок преко 210 см. Сер Д. Г. Вилкинсон, „један од најобразованијих странаца који су посјетили Његоша“, у свом дјелу „Далмација и Црна Гора“, пише: „Његова спољашњост немало му користи, а његов величанствени стас од шест стопа и осам палца улива поштовање у простог и јуначког народа. Он је при томе леп, сразмјерно развијен према својој висини“.³² Према Вилкинсону Његош је висок 196 см, што је до тада најближа процјена према нашим израчунатим вриједностима за висину тијела по формули Тротера и Глезера. Милорад Медаковић новинар и историчар, био је у Његошевој служби и пратио је Његоша на путу за Беч 1846/47. Он пише:

„Овај владика бијаше висок и крупне кости али обично високи људи мало су сагнути, а такав бјеше и владика, па имаше наклоности на суву болијест. Онаква сила људска, па му бјеше глас танак! Над лијевог обрвом види се једна биљега, а та је биљега остала од велике ране, коју је има' још кано дијете од пет година, а ударила га је била маска“.³³ Енглески научник, писац књиге „Брда и острва Јадрана“, А. А. Патон говори о Његошу: „Млади владика био је дивовског стаса, можда шест стопа и три или четири палца висок; јер, иако га нијесам видио у Црној Гори, имао сам прилике доцније у Сплиту да мало разговарам с њим, приликом његовог повратка из Беча“.³⁴ Патонова процјена да је Његош висок 186 или 188 см, приближно одговара израчунатој висини тијела владике Рада по методи Тротера и Глезера. Иван Кукуљевић пише: „Нећу му ласкати, ако отворено пред цијелим народом кажем да је то најљепши човјек, којег сам видио до сада... Када човјек онога до седам стопа високог, у најбољој доби, црним оком, црном брадом и исто таквим брковима украшеног мужа гледа, залети се духом нехотице у она јуначка времена, кад су Хектори и Ахили живјели“.³⁵ Кукуљевић, који је „прије познавао и походио“ Његоша, сматра да је имао висину од 210 см. Стефан Митров Љубиша, у години Његошеве смрти, каже да је: „Високог и уредног стаса, лепог обличја, љубког срца, најблажег обичаја, био је Петар од својега народа обожаван, иностранци су се у њега угледали и дивили му се“.³⁶ Краљ Никола је „живо ема живо као да сад ту гледам пред очима, запазио лик и стас његов какав бјеше у тај час. Да сам сликар, бих умيو сад насликати га, тако живо стоји преданом. Дуг човјек бјеше, да до тога још нијесам гледа' онаква стаса“.³⁷

³¹ Миловић Ј.: Исто, с. 11.

³² Дурковић-Јакшић Љ.: Исто, с. 15.

³³ Миловић Ј.: Исто, с. 14.

³⁴ Миловић Ј.: Исто, с. 13.

³⁵ Дурковић-Јакшић Љ.: Исто, с. 14.

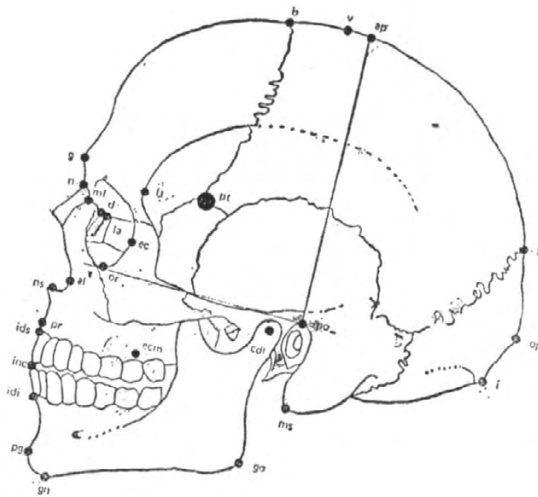
³⁶ Миловић Ј.: Исто, с. 17.

³⁷ Латковић В. и Банашевић Н. Исто, с. 169.

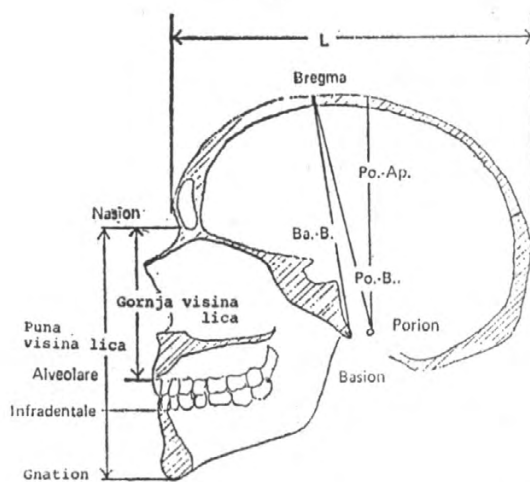
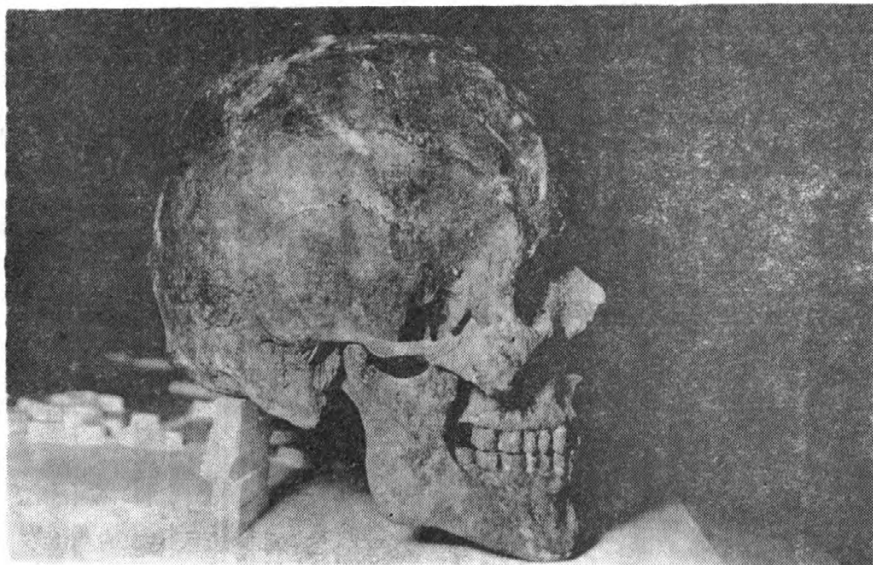
О владици Петру II Петровићу-Његошу и његовом стасу, лику и љепоти писали су и други његови савременици, али нијесу оставили процјене о његовој висини, која нас за ову прилику посебно интересује. И сам Његош био је свјестан своје физичке љепоте и духовне узвишености, што се види и из његовог тестаментa. На почетку тестаментa, писаног 1850, владика Раде пише: „Хвала ти, Господи, јер си ме на бријегу једнога твојега свијета удостојио извести из зраках једнога твојега дивнога сунца благоволио напојити. Хвала ти, Господи, јер си ме на земљи над милионима и душом и тијелом украсио...“³⁸

Његош је, неспорно, заиста био оновремени и свевремени физички колос, изузетна физичка и класична љепота, и тјелесном висином од 191,49 cm, што потврђују антропоскопска и остеометријска испитивања његових тјелесних остатака. О његовом стасу и расту било је, као што се види, добронамјерних али и злонамјерних претјеривања. Надамо се да ова антрополошка анализа може помоћи и у разјашњењу других бројних дилема и искључити неке заблуде и неосноване претпоставке, као што су оне о његовим болестима, узроцима смрти и рани изнад лијевог ока.

³⁸ Миловић Ј.: Исто, стр. 15.

Сл. 1. — Лијеви изглед латералног профила лобање Петра II Петровића Његоша са скицом основних антропометријских тачака. На лијевом надочном луку види се фрактура и деформисана лијева очна дупља.

Сл. 2. — Десни профил лобање владике Петра II Петровића Његоша и скица лобање са основним антропометријским мјерама.

Božina M. Ivanović
Napoleon Volanski

ANTHROPOSCOPIC CHARACTERISTICS OF PETAR II PETROVIĆ-NJEGOŠ

Summary

This paper provides, for the first time, the most important osteological and anthroposcopic characteristics of Petar II Petrović Njegoš.

The skeleton of Petar Petrović-Njegoš is relatively wellpreserved, although it has been transferred several times from the Cetinje Monastery to the top of Mount Lovćen, where it rests today. The skullbrain pan of Bishop Rade is very wellpreserved, which enabled to precisely measure its most important anthropometric parameters. The left eyebrow arch shows a distinct fracture and a deformed left eye pit, which is the results of a blow in his early childhood. The proportions of the skullbrain pan, by length and by width, are above the average value for the European population and above the value for other dynasts from the Petrović-Njegoš dynasty. Njegoš's skullbrain pan is high (hypsicranium) and moderately wide (metriocranium). The skull index shows that it is a brachycranium (88, 42). The obliteration of sutures at the skull corresponds to a forty — year old man, and the squamous suture is open. The volume of the skullbrain pan is extremely large and amounts to 1016 cm³, computed by Manouvrier, and 1747 cm³ according to Pearson. The brain mass, computed by Manouvrier, amounts to 1915, and by Pearson to 1659 grams, assuming that 95 grams of brain is equal to 100 cm³ of skull volume. The diameters and indexes of the face also show values for group variations above average. The upper height of the face belongs to the medium type. The eye pits are asymmetrical due to an injury of the left eyebrow arch that occurred in childhood before factual cessation of growth. The mandible shows a strongly expressed jaw angle. The dentition is complete, although, post mortem, the first and second incisor teeth and the third molar in the right maxilla and the second incisor in the left half of the maxilla have fallen out. The following epigenetic signs have been noticed: ossa suturalia, an opening on the posterior mastoid edge and third molars in both jaws.

The postcranial skeleton is relatively seriously endamaged, in particular the ends of the long bones, especially of the legs. The diameters of the extremities's bones, at which the anterior and posterior ends were preserved, have been measured and thus the tallness of the body was computed.

Many contemporaries and acquaintances of Petar II Petrović-Njegoš from our country and abroad wrote about his stature, tallness, appearance and beauty, admiring the tallness and beauty of this physical and spiritual colossus. Most of his contemporaries thought that Bishop Rade was more than two meters tall, and some of them even up to 225 cm. Such high values were probably the result of the fact that Bishop Rade, as Montenegrin metropolitan, wore on his head a «kamilavka» and «panakamilavka» (cap of Orthodox priests), which certainly affected his general appearance and tallness.

Petar II Petrović-Njegoš was 191.49 cm tall, computed on the basis of the long bones and according to the formula of Trotter and Glacer, which is recommended in anthropological science for white population.

